

Łukasiewicz, Adam

"The chronological systems of byzantine Egipt", R. S. Bagnall, K. A. Worp, Zutphen 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 70/3, 571-572

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

R. S. Bagnall, K. A. Worp, *The Chronological Systems of Byzantine Egypt*, Zutphen 1978 (Studia Amstelodamensia ad Epigraphicam, Ius Antiquum et Papyrologicam Pertinentia VIII).

Książka ta powstała nie tyle jako realizacja przyjętego z góry założenia, lecz jako wynik szczegółowych studiów nad papirusami z kolekcji Uniwersytetu Columbia (Roger Bagnall) i z Wiednia (K. A. Worp). Datowanie papirusów bizantyjskich wiązało się zawsze z licznymi trudnościami. Okres ptolemejski i rzymski (do Dioklecjana) przedstawiały znacznie mniej tego rodzaju problemów. Z początkiem okresu bizantyjskiego datowanie dokumentów egipskich według lat panowania władcy ustąpiło bowiem miejsca innym systemom, takim jak datowanie według konsulatów czy według indykcji.

Jak wiadomo, począwszy od schyłku III w.n.e. władze rzymskie ogłaszały co roku na terenie całego Cesarstwa obwieszczenia podatkowe, zwane *indictiones* lub *epigraphai*. Owe tabele podatkowe numerowano kolejno, z początku w obrębie cykli 5-letnich, następnie zaś przyjęto cykl 15-letni, który utrzymał się przez wiele stuleci jako jeden z podstawowych sposobów datowania w *partes Orientis*.

Bagnall i Worp na podstawie bardzo szczegółowych badań stwierdzili, że dotychczasowe poglądy na system datowania według indykcji, ukształtowane przez naukę poczynając od Scaligera, *De emendatione temporum* (1583) a kończąc na V. Grumel, *La chronologie (Traité d'études byzantines)*, ed. P. Lemerle, I, Paris 1958) dalekie są od ścisłości. Autorzy proponują zupełnie nową koncepcję systemu indykcyjnego, co ma fundamentalne znaczenie dla całej bizantynistyki.

Rezultaty studiów Bagnalla i Worpa (dla czasów Dioklecjana autorzy wykorzystują ustalenia J. D. Thomasa) przedstawiają się w największym skrócie następująco. Indykcja w Egipcie pojawiła się w r. 287. Trzy początkowe 5-letnie cykle indykcyjne trwały od 287 do 302 (a nie 297—312 jak dotychczas sądzono). W latach 302—312 nie było 5-letnich cykli indykcyjnych. Od r. 308 do 312 indykcje oznaczano natomiast według kolejnych lat panowania Galeriusza. Kolejny cykl indykcyjny wprowadzono w r. 314, numerując indykcje począwszy od r. 312. Długość cyklu indykcyjnego nie była jeszcze wówczas jasno sprecyzowana. Bezpośrednio po roku 327, kiedy to powinien był zacząć się nowy cykl 15-letni, pojawiają się bowiem dokumenty datowane podwójnie, na indykcję 15=1, 16=2, 17=3 a nawet 6=20.

Pojęcie cyklu 15-letniego ostatecznie ustaliło się dopiero w roku 342, a nie w 312 jak poprzednio sądzono. Bagnall i Worp podkreślają też z naciskiem, że termin „indykcja” zachowuje przez wiele lat charakter określenia technicznego, oznaczającego tabelę podatkową, a dopiero z czasem nabiera znaczenia czysto chronologicznego, jako synonim roku indykcyjnego. Wreszcie zbadane przez autorów dokumenty świadczą wymownie przeciwko ruchomemu początkowi roku indykcyjnego w Egipcie. W latach 312—327 początek roku indykcyjnego pokrywał się w całym Egipcie z początkiem egipskiego roku kalendarzowego (1 Thoth = 29 sierpnia), co w praktyce oznacza niemal zupełną zbieżność z początkiem indykcji konstantynopolitańskiej. Jednakże od roku 327 w Tebaidzie rok indykcyjny zaczynał się 1 Pachon (= 26 kwietnia) lub 1 maja. W nomie oksyrynchickim od 327 do 380 początek roku indykcyjnego przypadał 1 Pachon, zaś od 380 dla celów chronologicznych 1 Thoth lub 1 lipca, a dla celów fiskalnych 1 Pachon lub 1 maja. W nomie arsinoickim i (być może) herakleopolitańskim od 327 do końca IV w. — 1 Pa-

chon, a od końca IV w. dla celów chronologicznych 1 Epeiph lub 1 lipca, zaś dla celów podatkowych 1 Pachon lub 1 maja. Dla Dolnego Egiptu brak niestety danych. Autorzy, zgodnie z tytułem pracy mówiącym przecież o „systemach chronologicznych” nie ograniczyli się oczywiście do zagadnienia indykcji (poświęcają mu rozdz. II—V). Rozdział VI dotyczy lokalnej ery Oksyrynchos, rozdz. VII — ery Dioklecjana, rozdz. VIII — datowania według konsulatów i postkonsulatów.

Pracę zamykają aneksy. Najistotniejsze z nich to synoptyczna tablica chronologiczna 284—641, zestawienie konsulatów w papirusach 284—641 oraz indeks imion konsulów.

Omawiana publikacja pomyślana jest jako narzędzie pracy historyka. Znaczną jej część stanowią zestawienia i tabele, prezentujące w sposób syntetyczny całą datowaną dokumentację papirusową z Egiptu bizantyjskiego. Czyste karty w wykazie imion konsulów świadczą dobitnie o tym, że autorzy nie uważają swojej pracy za zamkniętą, przewidując uzupełnianie jej przez użytkownika odręcznymi notatkami. Wobec niezwyklej złożoności zagadnień chronologicznych Egiptu bizantyjskiego również ich wykład u Bagnalla i Worpa wymaga od czytelnika niemało uwagi i wnikliwości. Oplaca się ona jednak sowicie, gdyż materiał opracowany przez obu papirologów jest cenny nie tylko dla badaczy dziejów Egiptu, ale dla wszystkich historyków okresu bizantyjskiego.

A. Ł.

H. Jankuhn, *Einführung in die Siedlungsarchäologie*, Walter de Gruyter, Berlin—New York 1977, s. 202.

Archeologię osadniczą (pojęcie to wprowadził do nauki znany archeolog niemiecki G. Kossinna w 1911 r.) definiuje autor omawianej pracy jako kierunek badawczy, który na podstawie archeologicznie uchwytne i interpretowanego materiału źródłowego, bez uwzględnienia jego aspektów etnicznych lub plemiennych, rozpatruje problematykę osadnictwa. Książka zawiera podstawowe wiadomości z tego zakresu. Przeznaczono ją dla studiujących archeologią prahistoryczną i wczesnośredniowieczną a także dla przedstawicieli tych dyscyplin, którzy (jak historycy, geografowie) wykorzystują metody i dorobek archeologii w zakresie badań osadniczych. Zebrany w książce materiał dotyczy przede wszystkim Europy Środkowej i Północnej, od neolitu do wczesnego średniowiecza. Praca składa się z trzech części. W pierwszej omówiono podstawy badań archeologiczno-osadniczych, źródła, metody oraz rolę środowiska naturalnego dla przebiegu procesów osadniczych. Autor podkreślił ściśle związki archeologii osadniczej z geografiami oraz historią osadnictwa, wykazując jednak istnienie częściowych różnic w metodach badawczych stosowanych przez te dyscypliny oraz w wykorzystywanych przez nie źródłach. W badaniach archeologiczno-osadniczych bazę źródłową stanowią wszystkie znaleziska, pomniki oraz zjawiska krajobrazowe, wykazujące ślady typu osadniczego. Źródła te autor sklasyfikował oraz naświetlił ich wartość badawczą. Na czoło wysunął trzy kategorie źródeł: 1. obiekty grobowe (poświadczają one bezpośrednio istnienie pobliskiej osady, pozwalają określić liczebność jej mieszkańców w danym czasie a nawet dynamikę zaludnienia), 2. punkty osadnicze (umożliwiają kompleksowe badanie osadnictwa, dają wgląd w stosunki społeczno-gospodarcze), 3. pozostałości rolniczej działalności człowieka (ślady orki, systemy pól itp.). Z kolei omówiono wartość źródłową śladów zaświadczyjących wydobywanie surowców oraz funkcjonowanie pracowni przetwarzających je. Osobno scharakteryzowano ślady fortyfikacji i związanych z nimi obiektów osadniczych z podziałem ich według funkcji oraz charakteru umocnień. Podkreślono ich niejednakową przydatność do badań archeologiczno-osadniczych, podobnie jak omówionych dalej obiektów kultu-